

LINDVALL, CARL AUGUST

Hvad er Kongespeilets havgjerdiner?.

Stockholm
1905

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400-till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök:* Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra:* Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkoren på svenska: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.

Mer information finns tillgängliga via <http://books2ebooks.eu> alla boken.

- <http://search.books2ebooks.eu/>

Ex A

Kongl. Biblioteket
for Prof.

Meteor
(Bor.)

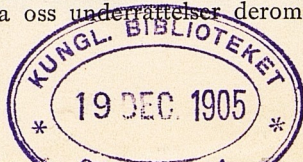
Af C. A. Lindvall
1905.

HVAD ER KONGESPEILETS HAVGJERDINGER?

Med detta spørgsmål inleder Professor Japetus Steenstrup en længre afhandling uppläst i det Kongl. Nordiske Oldskriftselskab den 19 Januari 1869 och infört i Årbøger for Nordisk Oldkyndighet 1871 sidan 119 hvaraf följande utdrag:

Kungaspegeln uppgifves, enligt Professor Steenstrup, af alla författare såsom en af de aldra förnämste skrifter från den äldre medeltiden den antages författad i Norge emellan åren 1190 och 1260 af en förnämlig man, i besittning af högsta grad af kunskap och vishet för sin tid, och på det att icke afund eller fiendskap mot författaren skulle förminska nyttan och spridningen af boken, förtiger han sitt namn och är ännu okänd. — Skriften är affattad i form af frågor och svar emellan fadren och den vettgirige sonen. —

I beskrifningen af Grönlandshufvets egendomligheter, sjödjur, sjöodjur, hafsisar, norrskenet och andra naturunder, kommer han till sist till »Havgjerdingerne» med följande ord: — »Der gifves ännu ett slags vidunder i Grönlands haf, om hvars natur jag icke vet det säkraste besked, och det kallar folk Havgjerdingar; men det är mest likt som om hafström och alla böljor (brottsjöar) som äro i detta haf, samlas tillhopa i tre sätt och der af dem göres tre böljor (brottsjöar). Dessa tre inhägnade hela haf, så att man icke vet någonstädes öppning på dem, och de äro högre än stora fjell, liknande branta öfverhängande bergväggar, och endast få exempel känner man på att de folk sluppit från hafvet, som varit stadda derpå när denna händelse inträffat. Men berättelsen om desamma må väl hafva framkommit derigenom att Gud stundom har befriat några af dem hvilka varit inneslutna, och deras utsago må då sedan blifvit utspridd och gått från man till man; antingen det nu blifvit berättat så som dessa män förtalt det, eller der något är lagt till eller taget från deras utsago, och derfor vilja vi endast tala försiktigt om denna sak eftersom vi först nyligen hafva träffat (försport) några sådana som hafva sluppit fria derifrån och kunna berätta oss underättelser derom.

10.05/564

I samma haf är der dock många flera under, ehuru de ej kunna räknas till sjöodjuret, ty så snart man tillryggalagt det mesta af det stora hafvet, är der en så stor mängd af Is på sjön, att jag icke känner till något motsvarande på andra ställen i hela världen.» —

Innan vi gå att försöka lösning af problemet må först påminnas om författarens af Kungaspegeln varning här ofvan, att icke taga allt trängt efter orden; då berättelsen dels framkommit från förskräckta människor som undsluppit dödsfara, och dels sedan förtalts från man till man under lång tid, och i en tidsålder då man gerna anlidade underverk vid förklaring af naturfenomen. — Då beskrifningen om Havgjerdingarnes höjd säger att de äro vågor som höga öfverhängande fjell, så skulle ju omöjligt något fartyg kunnat undslippa undergång, hvilket dock säges stundom inträffat. Ordet fjell, hvilket i svenska språket leder tanken på berg tusentals fot höga, användes i Norskan för äfven rätt vanliga klippor, och tillägget *högre än stora* fjell, må helt visst vara tillkommet för att förstora effecten. — Om vi derjemte ihågkomma att berättelsen om Havgjerdingarne utgår från händelser år 986 eller Vikingatiden, hvars låga öppna fartyg äro oss väl bekanta, så inses lätt att någon särdeles stor höjd å vågorne ej behöfves för att hota dem med undergång; då deremot vår tids däckade och stora fartyg kunna trotsa Havgjerdingarne som längre fram skall omtalas.

Professor Steenstrup säger att ordet Havgjerdingar^{*)} i Saga-texterne blott nämnes i förbindelse med det stora härtåg, som under den kraftige och oförfärade Eric Rödes vägledning utgick från Island för att bebygga Grönland. Detta skedde år 986 och få år efter att Eric Röde var kommen tillbaka från sin upptäckt af Grönland, och sitt treåriga uppehåll i landsflygtighet. — I de mycket intressanta beskrifningar som Landnamaboken och Eric Röds saga gifva oss, dels om denne hufvudanförare, dels om de andra raska och djerfva anförarens lif och öden nämnes Havgjerdingarne trenne gånger på sådant sätt, att det är klart att de hafva utgjort ett väl bekant och betecknande Moment i en och annan Stormans och Merkismans lif. — I Landnamabokens 5:te del 14 kap. heter det om Herjulfiska ätten: «Herjolf — — — hans son var Bard, fader till den Herjolf som drog till Grönland och kom i Havgjerdingarne. På hans

^{*)} En intelligent dam ger förklaring öfver ordet, hon skrifer: »Männe gjerding är liktydigt med gärda, gärdsgård d. ä. höga böljekammar som omgärda hafvet?»

skepp var en man från Syderöarne som digtade Havgjeringedrapa derom.» —

Det omtalas sålunda i Eric Rödes saga: »Så säga kunniga folk, att samma sommar då Eric Röde drog att bebygga Grönland, foro 35 skepp från Bredefjord och Borgarfjord, men blott 14 kommo dit, några drefvo tillbaka och andra förliste.» —

Vi se sålunda att berättelsen om Havgjeringerne från de äldre Isländska sagorna och i Kungaspegeln, efter berättelser under 200 år meddelade från man till man, äro i båda desamma. — Professor Steenstrup ifrågasätter huruvida fenomenet blifvit omtalat i skrifter senare än de ofvan nämnda, och besvarar sjelf detta sålunda, att Havgjeringar så vidt han funnit, blifvit nämndt men blott en enda gång, nemligen i öfverskriften till ett kapitel af en af Biskopssagorne, det som skildrar den svåra och farliga öfverresa som Biskop Gudmund den Äldre hade, då han som vald biskop skulle gå från Nord-Island till Trondhjem för att få kungens stadfästelse af valet och invigas, — på hvilken resa skeppet flere gånger hotades med skeppsbrott och undergång. På grund af ihållande nordanvind måste fartyget taga kursen från nordlandet åt vester och söder om Island, och mötte senare vid Skotland och Suderöarne så hårdt och långvarigt oväder, att det ansågs som ett mirakel att skeppet kom frälst där ifrån. — Kapitlet har till öfverskrift »Fra Havgjeringum» (om Hafgjeringar) men i dess skildring af det hela upprörda hafvet, dess böljor och stormen som dem framkallade, kan jag (Steenstrup) icke finna något som *med rätta* kunde sägas påminna om det karakteristiska vid Hafgjeringar, eller ett Hafskalv. Allt synes mig blott återgifva ett af storm eller orkan upprördt haf, såväl ute till sjös som närmare intill kusterne.» — Skeppsfolkets förskräckelse tillade fenomenen sagda namn, och vi skola framdeles se att de hade rätt deri. — Denna resa antages utförd 1202 och något när vid samma tidpunkt som Kungaspegeln författats, och möjligen är det just berättelse från detta skeppsfolket hvarpå Kungaspegel — författaren anspelar.

Så långt de historiska källornas utsago, vi skola nu se hur Professor Steenstrup sökt förklara saken och till hvilket slutomdöme han kommit. — Att uppsåra något när liknande naturföreteelser från andra tider och andra platser på jorden är den rigtiga väg Prof. S. följer.

Han börjar med sitt fosterland och omtalar huruledes den 5:te Juni 1858 kl. 6 e. m. vid Mögeltönder på vestkusten af Slesvig, vid lugnt

väder och stilla sjö inträffade, att 3:ne ofantliga vågor rullade in med tio minuters mellantid, af sådan höjd att de nästan nådde toppen af sanddynorne, och med sådan våldsamhet att skepp, om de varit i närheten af grunden vid Listerby, skulle ofelbart förgåtts. — Vid Varde 7 mil derifrån omtalas samma fenomen och benämnes »tornhöga böljor» och »Vandbjerger» (liksom i Kungaspegeln). Fenomenet sträckte sig mot norr längs hela Jutlands kust; i Ringkjöbing omnämnes starkt åskväder. — Dessa tre vågor brötos ej ute på hafvet som vanliga hafsvågor, utan liknade der mera en höjning och sänkning af vattnet, fenomenet spårades 20 mil norr om den plats först omtalades, och vi vilja nu gå söder derom. — Från ett fartyg ute på hafvet icke långt från förstnämde ort omtalas följande: »Det saae ud som om Himmel og Hav paa eengang förenede sig til een uhyre Vaeg, der naermede sig med et Kanonskuds hurtighed. Det var med en ikke ringe forbauselse at besaetningen iakttog den med een saa ukyre fart fremvaeltende bölje, som bragte Haarene til at reise sig på hovedet. Det lille fartøi haevede sig og sank atter, som om det havde vaeret en almindelig bölje det var redet over. — Ovenpaa böljen bruste vinden med en kraft som en hvirvelvind, hvilket udentvivel hidrørte på den lynesnare fart hvormed böljen bevegede sig fremad. Omtrent 10 minutter efter, afløstes den af en lignende taarnhøj bölje som efter andre 10 min. forløb fulgtes of en tilsvarende tredje. Nogle min. senere fulgte en fjerde men meget mindre och lavere end de foregaaende. Da disse böljer naaede grundene udfor »Saltsand» og Risten» brödes de paa fire favne vand med nogle forfaerdelige drøn som af en stor masse kanon-skud, og kastede skummet höjt i luften idet de rullede op i sanddynerne, nestan till höjden af klitterne. Ethvert fartøj, som paa den tid havde vaeret i naerheden, maatte oienblikkeligen vaere bleven knust. Efter at böljerne vare passerede, fremböd havet et besynerligt skue, idet det fremviste en eiendomlig kredsformet bevægelse, der bedst kan sammenlignes ved den, der upstaer, naar man har baeret en spand vand og pludselig saetter den ned paa jorden. Hele dagen senere vedblev veiret at vaere roligt.» — (Det hela synes sålunda hafva varit ett hvirvelvinds och skydrags fenomen.)

Äfven till hela sydkusten ända till Oldenburg och till ön Helgoland sträckte detta stigande och fallande af hafvet sig, och Prof. Steenstrup ser i det hela en stor öferensstämmelse med beskrifningen af Hafgjerdingarne.

Han öfvergår nu till beskrifning af ett liknande men vida större

fenomen, neml. Hafskalfvet den 31 Mars 1771. I Lissabon inträffade den första Störtsjön $1\frac{1}{4}$ timma efter *ett starkt Jordskalf*, och med sex min, mellanrum fortforo der dessa böljor nästan under en half dag, de förekommo på Madeira och Azorerne, på Spaniens och Englands sydkuster, ja ända till Barbados i Vestindien. — Så omfattande detta Hafsskalf än var öfverträffas det vida af det som den 1:sta Nov. 1755 inträffade, och hvarom de sorgfälligaste underrättelser blefvo samlade. Europas Vestkust såväl som Amerikas kust nåddes af dessa vågor hvilka från Lissabon behöfde 20 min. för att gå de 90 geografiska milen till madeira; efter $9\frac{1}{2}$ timma nådde de Antillerne på 800 mils afstånd från sagda utgångspunkt. Derpå omtalas de ofantliga omstörtningarne vid Callao der vågor 70 à 80 fot höga omtalas och hvilka förde stora fartyg öfver stadens fästningsverk eller en hel mil in i landet, och förstörde staden och nästan alla dess innevånare. — Många andra fall af hafsskalfv anföras och Professor Steenstrup anser att förhållandena i många fall äro så öfverensstämmande med beskrifningen i Kungaspegeln, att han drager ej i betänkande att uttala att »*Havgjerdinger*» i *Grönlandshavet* ere de ved en uhyre stærk *Jordrystelse fremkaldte voldsamme Havbøljer imod den Sydgrønlandske Kyst, og dette Havskjælv fant sted i aaret 1786.* —

Vi vilja nu försöka en långt enklare förklaring öfver Hafgjerdingarne, och börjar då med att visa att dessa äro af en helt annan natur än böljefenomenet vid Jutlands vestkust år 1858. — De i Eric Rödes saga omtalade 35 skeppen från Bredefjord och Borgarfjord hvilka enligt Herjolfsberättelsen råkade ut för Hafgjerdingarne kan ej antagas vara liggande vid land då detta inträffade, utan stadda på färd i hafvet ty några af dem *drefvo tillbaka*, och om så varit fallet och fenomenet af samma natur som det vid Danska kusten, så se vi af omtalade berättelsen från fartyget utanför Listerdyb, hvilket låg ett par mil från kusten ut i hafvet, att detta »*haeved sig og sank atter, som om det havde vaeret en almindelig bölje det var redet over*». Fenomenet hade sålunda samma natur som tidvattnet, hvars våg på hafvet blott är en sänkning och höjning af ytan hvaremot då grund eller strand möter, det upptornas till mer eller mindre höga vågor. I Professor Steenstrups afhandling sid. 143 omtalas »— — i det sidste Aarhundrede har havet i kanalen mellem Frankrig og England f. ex. vid Plymouth, gjentagne gange vist en saadan

overordenlig bevegelse. I en sammenhängande bölje, som derfor ogsaa kaldtes en Tide- eller Flodbölje, af en overordenlig natur, kastade havet sig saaledes den 13 April 1824 in over landet, og efter kortere eller længere pauser gjentog denne instyrning sig og forvoldte store forstyrrelser paa kysten og ödeleggelser af skibe, *uagtet havet lidt længere ude var aldeles roligt og glatt.*» Hafgjerdingerne deremot äro stormande och brusande vågor *ute i fria hafvet.* —

År 1893 föetog författaren en resa från Köpenhamn till Island i postångfartyget Laura; besök gjordes i Skottland, i fyra hamnar på Färöarne, på Vestmanöarne och i Reikiavik; många intressanta observationer gjordes derunder och den 3:dje Aug. anträdde återresan i samma fartyg. Kl. 10 f. m. lyftades ankar och fram på f. m. passerades sydvestra udden af Island, Reikianäs. Ett märkligt skådespel visade sig här; churu ringa vind rådde, syntes en lång linie af höga skummande bränningar, liksom öfver ett undervattensref och gående i riktning NO till SV. — Jag skyndade mig upp på kommandobryggan och sporde kaptenen om der ej var ett ref å hvilket vi just syntes färdiga att störta fartyget, men han lugnade mig med försäkran att det var bränningar orsakade af strömmar i hafvet. Inga hvita vågor syntes på hafsytan i öfrigt. Vi gingo tvärs igenom icke endast denna väldige raka linie som sträckte sig miltals ut i hafvet, men ännu ett par dylika som korsade vår väg, och hvilka voro parallella med den först omtalade. —

Väl förtrogen med hafsströmmarne i Norra Europas vatten framstod klart sammanhanget. Den ofantligt breda Golfströmmen, hvilken, kommande från Florida*) och gående i NO rigtning längs Brittiska öarne, inskränkes nu till hafvet emellan Island och Norge, och midt i detta vatten möter den Färöarne. Strömmens bredd minskas ytterligare derigenom, trängsel uppstår, och en del af vattenmassan afskäres af Island och fortsätter längs sydkusten af denna ö. (Det är detta varma vatten som gör Island beboeligt). — Men hufvudmassan af Golfströmmen fortsätter mot NO svänger rundt Nordkap och i saknad af utlopp derstädes, tvingas att gå upp längs Nova Semla mot polen, och får slutligen sitt utlopp till Atlanterhafvet i sundet mellan Grönland och Island.

*) Den uppkommer genom Passadvindarne, hvilka drifva hafsvattnet vesterut längs den sneda norra kusten af Sydamerika och in i Mexikanska viken. Vattnet stiger der och måste utströmma; detta försiggår omkring Floridas udde, och derifrån har den sålunda uppkomna Golfströmmen frihet att taga den rigtning mot Nordost som af jordens rotation orsakas, och fortsätter så till Ishafvet.

Denna Grönlandsström möter sålunda den söder om Island kommande strömmen, och under vissa förhållanden, och antagligen genom tidvattensvågans inblandning uppstå dessa brott som ofvan beskrifvits och i äldsta forntiden kallades »Hafgjerdingar». — Att de öppna, och endast 2 à 3 fot öfver vatten höga vikingaskeppen, och än mera fiskebåtar, skulle utsättas för stor fara om inneslutna emellan tvenne milslånga sådana, kanske 6 à 8 fot höga bränningar, är naturligt, och någon undflyckt var ej gerna möjlig.

Som vi skola se har fenomenet senare fått annat namn, och sagans Hafgjerdingar, förbundet med berättelsen om olyckan vid Herjolfs utvan. draretåg, har under de 200 år som det mundtligen meddelades, såsom ofta var fallet, i sina detaljer mer och mer förstorats. —

Att fenomenets gamla namn, om än sällan, ännu senare användes, se vi af anförda kapitel ur en af Biskopssagorne, antagen att vara skriven 1202, hvars öfverskrift är 'om Hafgjerdingar'. Der förlägges platsen för deras uppträdande till Färöarne hvarom mera längre ned. — Men ännu i våra dagar uppväcker fenomenet förskräckelse hos personer obekanta dermed; så lästes för ej längesedan i en Engelsk tidning en insänd artikel af en från Amerika ankommen person. *Underbar räddning ur lifsfara* var öfverskriften, och personen förtäljer att fartyget, som gick norr om Skottland, råkat in bland bränningar, men genom Försynens stora nåd gått tvärsöfver dessa utan att stöta på klipporne. Fartygets kapten berättigade sedermera uppgiften sägande att inga undervattensgrund passerats endast strömfenomen, — således Hasfgjerdingar.

Svenska korvetten Freija besökte 1897 Island och Färöarne och hade på senare stället tillfälle iakttaga dessa naturskådespel. Chefen har haft godheten låna författaren seglingsbeskrifningarne »Den Islandske Lods» och »Den Färöiske Lods». Derifrån kan meddelas följande: Rörande Island nämnes endast att »det dybe og rene Farvand mellan Eldey og fastlandet er den bedste og almindeligst benyttede passage udenom Reykjanes. Man kan ogsaa seile mellem de andre Fuglasker, men detta maa fraraades *fordi Søen der altid kobler stærkt, og kan især ved Springtid bryde saa voldsomt, at det er farligt endog for store Skibe.* — Den Färöiske Lods omnämner strömmar vid flera öar, dels som varning, dels till gagn för seglare. De äro af tvenne slag, dels sådana som orsakas af tidvattnet *och hvilka kallas Ide*, dels sådana som uppstå af mötande hafströmmar (våra Hafgjereingar) och *hvilke kallas Strömraser*. Vid be-

skrifning af öarne Hestö och Kolter säges: »disse farvande ere rene, og dybden i dem er betydelig men sammenstöd af forskellige strømme kan i dem alle bringe Söen til at bruse og syde, saa at man kunde antage det for at være Grundbraad foraarsaget ved Grunde og blinde skjaer, hvilke dog ikke are at befrygte» — — — Man gjør dog altid rettest i *at manövrere fri af de sterkaste Strömraser.*» Att vid Färöarne der Golfströmmen delas af bvarje ö, och armarne mötas på deras nordsida, och då tidvattensvågen tillkommer, starka brott och »Strömraser» ofta måste uppkomma synes helt naturligt. Vare sig deras uppträdande vid författarens färd från Island var en lycklig tillfällighet eller att de ofta der förekomma så voro de dock för kaptenen väl bekanta. Besynnerligt är att såvidt författaren funnit, fenomenet ej omtalas af de talrika expeditionerne till Grönland under senare åren.

Kungaspegelns »Hafgjerdingar» synes härmed fullt förklarade utan anlåtande af vulkaniska utbrott på hafsbotten. —

Lauras mångårige befälhafvare Kapten P. Christiansen har haft godheten, på mina frågor svara följande:

Fenomanet uppträder *alltid* undantäggande då hafströmmen stannar.

Bränningarne visa sig högst vid Ny och Fullmåne lägst vid månens förste och sista kvarter.

Rigtningen' ej alltid mot sydvest utan föränderlig, detta sannolikt beroende af vindens riktning och styrka (samt af de resp. strömmarnes).

»Deres förklaring angående Grönlandskolonisternes Vikingskib förekommer mig *sandsynlig*, men hvorvidt den *er riktig* tör jag ikke ud-tale mig om.»

www.books2ebooks.eu